

IONIȚĂ CALOIAN - PUNTE ÎNTRE RĂSĂRITUL ȘI APUSUL EUROPEI. SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ

Ion Alexandru Mizgan

Ioniță Caloian - bridge between East and West Europe. Biographical sketch

Summary: In 1185, after almost two centuries of Byzantine domination over the Balkans, takes place the uprising of Romanians and Bulgarians in the Haemus Mountains, which will lay the foundations of the Tsardom of Târnovo, lead by the Romanian brothers Petru, Asan and Ioniță. In 1197, leader of the Târnovo state becomes *Ioniță Caloian (1197-1207)*, a prominent personality of the Balcanic Romanians of the time. He will try to assert the Romanian-Bulgarian State on an international level, through its acknowledgement by the Byzantine Empire, Papacy and the Hungarian Kingdom. In order to fulfill his goal, he will fight the Byzantines and Latin knights of the Fourth Crusade alike and will obtain, in exchange for the Church submission to the Holy See, Pope's Innocent III acknowledgement of the Romanian-Bulgarian state.

Keywords: Ioniță Caloian, Papacy, Târnovo, The Byzantine Empire, Latin knights

Românii balcanici

După aproape două secole de dominație bizantină asupra Balcanilor, în 1185, are loc răscoala românilor și bulgarilor din Munții Haemus, care se va concretiza prin formarea țaratului de la Târnovo, condus de frații români Petru, Asan și Ioniță¹. Această mișcare de eliberare de sub dominația bizantină a prins viață în urma crizei care afecta Imperiul bizantin la acea vreme. Bizantinii au început treptat să piardă teritorii. Progresiva destrămarea a puterii bizantine de la sfârșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea va aduce o schimbare în viața politică a sud-estului european. Populația din regiunea muntoasă a vechii Moesii și a Macedoniei era foarte amestecată din punct de vedere etnic, iar invaziile barbare au accentuat și mai mult această diversificare etnică. În urma apariției slavilor în Balcani și a cuceririi

¹ Stelian Brezeanu, *Imperiu universal și monarhie națională în Europa creștină. Studii de gândire politică medievală*, București, Editura Meronia, 2005, p. 35.

bulgare a lui Asparuh, populația romanică din provinciile dunărene a fost nevoită să-și părăsească vechea ei vatră și să se stabilească în mare parte în regiunile înalte din mijlocul Balcanilor. După o bună perioadă de absență a știrilor despre ei, vechii romanici apar în izvoarele din secolele X-XII sub numele de *vlahi* în cele bizantine și sub numele de *blaci* în cele ungurești². Bizantinologul român Stelian Brezeanu consideră că deși sursele dau informații relativ lămuritoare asupra originii, identității lingvistice și rolului lor în evenimentele din regiune, acestea nu au fost interpretate întotdeauna cu obiectivitate științifică de către savanții moderni³. Istoricul român arată că vlahii se autodefinesc *romani*, ca toți ceilalți neoromanici, și vorbesc o limbă neolatină, identică cu româna din Carpați. Vlahii sau românii din Haemus folosesc chiar același dialect cu românii nord-dunăreni⁴. Cele mai prețioase știri asupra lor sunt furnizate de Nicetas Choniates, care i-a cunoscut ca participant la expedițiile bizantine, în calitate de secretar al împăratului, și ca guvernator al temei Philippopolis, aflată în mijlocul populației românești⁵. Având în vedere acest aspect, trebuie să ținem cont de faptele relatate de el în ce privește răscoala românilor și a bulgarilor. Potrivit mărturiei istoricului bizantin, motivele declanșării revoltei au fost legate și de sporirea impozitelor puse de noul împărat, Isaac al II-lea, asupra românilor din Haemus, în vederea căsătoriei lui imperiale cu Margareta, fiica lui Bela al III-lea, în noiembrie 1185⁶. Mișcarea a fost generată așadar de Petru și Asan, doi frați români, care au solicitat împăratului din Bizanț o cerere de intrare în noua armată creată de Comneni. Refuzul brutal dat de membrii suitei lui Isaac al II-lea, provoacă revolta celor doi frați, care ridică la luptă pe românii din Moesia, la care se asociază și bulgarii din regiune la sfârșitul anului 1185. Pornită din Haemus, mișcarea cuprinde tema Paristrion și se

² Șerban Papacostea, *Limbă și identitate etnică în evul mediu românesc*, București, Editura Academiei Române, 2001, p. 6.

³ Stelian Brezeanu, *Istoria Imperiului bizantin*, București, Editura Meronia, 2007, p. 288.

⁴ Cu privire la originea dialectelor românești se vedea studiul cercetătorului Nicolae Saramandu intitulat *Originea dialectelor românești (pe baza surselor istorice)*, București, Editura Academiei Române, 2005.

⁵ A se vedea în acest sens textele traduse din opera lui Nicetas Choniates în limba română în *Fontes Historiae Daco-Romanae, III. Scriitori bizantini (Sec. XI-XIV)*, editori: Alexandru Elian și Nicolae Șerban Tanașoca, București, 1975 (FHDR), vol III, p. 242-373.

⁶ Nicetas Choniates, *Historia*, în FHDR, III, p. 253-255; Stelian Brezeanu, *Istoria Imperiului...*, p. 288.

extinde și în tema Bulgaria din Macedonia. După primele succese, Petru, cel mai în vârstă dintre frați, se proclamă țar⁷. Nicetas Choniates face referire la acest eveniment atunci când spune că românul și-a pus o coroană de aur pe cap și în picioare încălțăminte de culoare roșie⁸, ceea ce era doar în uzanța împăraților bizantini. Abia către mijlocul anului următor, în vara anului 1186, Isaac al II-lea întreprinde o expediție în Balcani pentru a înăbuși revolta. Expediția împăratului va obliga pe Petru și Asan să se refugieze la cumanii nord-dunăreni, în căutarea unui sprijin militar⁹. Cei doi conducători ai răscoalei antibizantine vor reveni cu sprijin cuman și vor continua opera eliberatoare zdrobind armata imperială condusă de cezarul Ioan Cantacuzino în toamna anului 1186. Abia după un an, în octombrie 1187, împăratul revine în fruntea armatei și oprește incursiunile româno-cumane la Lardeea. O altă campanie a lui Isaac al II-lea, de această dată vizând regiunea muntoasă a Sofiei, nu are rezultatele dorite, răsculații primind ajutor și din partea marelui jupan sârb Ștefan Nemanja în primăvara anului 1188. Cu această ocazie se pune capăt ostilităților dintre cele două părți printr-un acord, după ce conducătorii noului stat acceptă să trimită ca ostateci la Constantinopol pe Ioniță, fratele cel mai mic al celor două căpetenii și pe soția lui Asan. Prin acordul încheiat în anul 1188 Imperiul bizantin este nevoit să recunoască noua realitate politică din Balcani¹⁰.

După încheierea ostilităților cu bizantinii statul româno-bulgar se organizează fixându-și centrul puterii la Târnovo, în mijlocul munților Haemus. Anul următor, în iunie 1189, o solie româno-bulgară, face oferte de alianță lui Frederic Barbarossa, alături de sârbi, pentru cucerirea teritoriilor bizantine și de împărțire a acestora. Având în vedere ostilitatea româno-bulgarilor față de Bizanț, spre sfârșitul anului 1190, împăratul Isaac al II-lea, întreprinde o nouă expediție ce vizează chiar cucerirea capitalei statului româno-bulgar, dar în defileurile Balcanilor armata bizantină suferă o grea înfrângere. În ultima parte a domniei lui Isaac al II-lea Anghelos răsculații își vor extinde stăpânirea și în zonele de câmpie din Tracia și în Macedonia¹¹. Ultima expediție a împăratului este întreprinsă cu sprijin din partea socrului său, regele maghiar Bela al III-lea,

⁷ Stelian Brezeanu, *Istoria Imperiului...*, p. 289.

⁸ Nichita Choniates, *op.cit.*, în *FHDR*, III, p. 257.

⁹ George Ostrogorsky, *Histoire de l'Etat byzantin*, Paris, 1956, p. 428.

¹⁰ Stelian Brezeanu, *Istoria Imperiului...*, p.289.

¹¹ *Ibidem*.

în martie 1195, dar în tabără Isaac al II-lea este detronat și orbit de fratele său Alexios, care preia coroana imperială¹². După detronarea lui Isaac al II-lea relațiile Imperiului bizantin cu Regatul ungar s-au răcit, Ungaria ocupând orașele Belgrad și Branicevo¹³. Noul împărat, cunoscut în istorie sub numele de Alexios al III-lea Anghelos (1195-1203), nu va continua campania împotriva româno-bulgarilor, ci va încerca să ajungă la o înțelegere cu aceștia. Tratatul purtat cu Petru și Asan în mai 1195, au eșuat din cauza pretențiilor prea mari ale româno-bulgarilor. Asan, ajuns pe tron în locul fratelui său, organizează la începutul anului 1196 o ofensivă împotriva bizantinilor în provincia Strymon, din Macedonia meridională. Acțiunea lui este încununată de succes și cu luarea ca ostatec a sebastocratorului Isaac Comnenul, care era ginerele împăratului. Învins pe câmpul de luptă, Alexios al III-lea Anghelos încearcă să se răzbune în alt mod pe adversarii săi. Asan este asasinat de o rudă, Ivancu, care se refugiază la Constantinopol. Acesta va lua în căsătorie pe o nepoată a împăratului și va primi misiunea de a apăra cetatea Philippopolis în fața atacurilor venite din partea românilor și cumanilor¹⁴. Un an mai târziu, Petru, revenit la tron după moartea lui Asan, cade și el victimă unui complot iar în fruntea statului din Târnovo ajunge **Ioniță Caloian (1197-1207)**, o personalitate marcantă a românilor balcanici.

Caracterul româno-bulgar a Statului Asăneștilor este dovedit și de corespondența lui Ioniță Caloian cu papalitatea care-l avea în frunte atunci pe Inocențiu al III-lea. În actul intitulat **Instrument prin care regele Bulgariei și al Vlahiei își supune autoritatea sa bisericii romane**, se specifică că procedul este justificat prin pilda monarhilor de altădată „*împărații Bulgarilor și Vlahilor, Simeon, Petru și Samuel*”¹⁵. Istoricul român Eugen Stănescu consideră că nu avem de a face cu o formulă oarecare, folosită la întâmplare. Acest fapt reiese foarte limpede dintr-un răspuns adresat papei de către Ioniță Caloian în care el afirmă că el urma: „*obiceiul înaintașilor mei, împăraților Bulgarilor și Vlahilor, Simeon, Petru și Samuel...*”¹⁶. De aici se poate deduce că la începutul veacului al

¹² Emanoil Băbuș, **Bizanțul. Istorie și spiritualitate**, București, 2010, p.387.

¹³ Alexandru Madgearu, **Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII**, Târgoviște, 2007, p. 137.

¹⁴ Stelian Brezeanu **Istoria Imperiului...**, p. 290.

¹⁵ Eugen Stănescu, **Premisele Răscoalei Asăneștilor. Lumea românească sud-dunăreană în veacurile X-XII**, în volumul **Răscoala și Statul Asăneștilor**, București, 1989, p. 14.

¹⁶ **Ibidem**.

XIII-lea, cancelaria statului restaurat, considerat ca Imperiu al vlahilor și bulgarilor astfel reconstituit, se baza pe o continuitate cu ceea ce fusese odinioară imperiul țarilor pomeniți. Participarea românilor sud-dunăreni la întemeierea și cârmuirea statului în faza sa inițială se reflectă cu stăruință în modul de a exprima o anumită unitate continuă. Cancelaria de la Târnovo nu ezita să afirme caracterul binațional al imperiului prin titlurile suveranului și totodată să le transfere întregului trecut istoric. În acest caz era vorba și de un program de propagandă politică conceput pentru a face evidentă unitatea celor două popoare, atât în ce privește lupta comună contra dominanței bizantine, cât și fundamentul politic al Statului Asăneștilor¹⁷.

Calitatea lui Ioniță Caloian de „*împărat al întregii Bulgariei și Vlahii*” nu îi aparținea în exclusivitate, pentru că înaintașii lui au deținut-o și ei, la fel cum arhiepiscopul primat de Târnovo era „*arhiepiscop al întregii Bulgariei și Vlahii*”. Caracterul româno-bulgar al imperiului era evident. Nicetas Choniates nu se arată surprins de acțiunile comune ale românilor și bulgarilor îndreptate împotriva bizantinilor, întrucât cunoștea alianțele din trecut dintre români și bulgari, care nu erau o apariție pentru prima oară¹⁸. Scriitorul bizantin *Kekaumenos*, când prezintă răscoala din Thesalia din anul 1066, îi arată pe români și bulgari acționând în strânsă legătură. Acesta este motivul pentru care participarea românească la evenimentele de la sfârșitul veacului al XII-lea nu-i putea surprinde pe contemporanii bizantini. Istoricul George Murnu arată că nu de puține ori, destinul istoric i-a unit pe românii balcanici (macedo-români) și pe bulgari în aceeași luptă¹⁹. La cumpăna veacurilor X-XI, țarul Samuel, în încercarea lui de a întemeia un imperiu balcanic, a mutat, se pare, o parte din populația Larisei, colonizând-o în Bulgaria, așezând în locul ei bulgari, care au trăit în bună vecinătate cu populația românească locală²⁰. Tradiția unei alianțe vechi, consemnată în legătură cu evenimentele de la sfârșitul veacului al XII-lea, când declinul bizantin

¹⁷ *Ibidem*, p.15.

¹⁸ *Ibidem*, p.16; *Kekaumenos* expune amănunțit răscoala din Thesalia din 1066 în cadrul căruia românii sud-dunăreni sunt prezentați constant ca instigatori, organizatori și colaboratori cu bulgarii. În diferite momente ale evenimentelor din 1066 sunt menționați ca acționând împreună.

¹⁹ George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, București, 1984, p.160-164.

²⁰ Eugen Stănescu, *Premisele răscoalei Asăneștilor...*, p.17.

era evident, pune încă o dată în lumină locul și rolul românilor sud-dunăreni în istoria balcanică a acelor vremuri. Restaurarea statală sub forma sa inițială, româno-bulgară, a contribuit la accelerarea procesului de fărâmițare feudală, fără de care nu putem înțelege semnificația istorică a evenimentelor din 1204-1205, când cruciații apuseni au pus capăt existenței statului bizantin unitar. Odată cu dezvoltarea unei noi realități politice în Balcani, se înregistrează prezența și a altor formațiuni politice românești sud-balcanice, în regiunile dintre Haemus și Marea Egee²¹. Între istoricii care contestă originea română a familiei Asăneștilor, cât și caracterul etnic româno-bulgar a Imperiului Asăneștilor, se numără și istoricul bulgar Vasil Gjuzelev²². Același istoric bulgar a afirmat, în mai multe lucrări ale sale, că numărul românilor din cuprinsul țaratului bulgar era neînsemnat în acea perioadă²³. Menționăm că afirmațiile istoricului bulgar mai sus pomenit intră în contradicție cu cercetările reputatului istoric american, Robert Lee Wolff, de la mijlocul veacului trecut²⁴. De altfel, în marea lor majoritate, istoricii bulgari neagă existența elementului românesc în componența Imperiului, precum și originea românească a Asăneștilor.

Ioniță Caloian și cruciații latini

Răsculați împotriva Imperiului bizantin, româno-bulgarii doreau să obțină o recunoaștere internațională a puterii și a statului lor. O primă tentativă în acest sens îi aparține lui Petru Asan, în timpul celei de a treia cruciade, în vremea în care împăratul german Frederic I Barbarossa și cavalerii săi traversau Balcanii îndreptându-se spre Constantinopol. Împăratul german însă a preferat să rămână de partea basileului bizantin, nu să sprijine un adversar provincial împotriva Bizanțului²⁵. Rivalitățile dintre căpeteniile româno-bulgare vor duce la asasinarea lui Asan în anul 1196²⁶ și

²¹ *Ibidem*, p.22.

²² Vasil Gjuzelev, *Das Papstum und Bulgarien im Mittelalter (9-14 Jh.)*, în *Bulgarian Historical Review*, Sofia, 1, 1977, p.44, apud Ioan Marin Mălinaș, *Regeste și Registre de la Constantinopol și Roma, din prima jumătate a sec. al XIII-lea, privitoare la primatul Vasile I și la împăratul Ioniță Caloian, din Târnovo*, Oradea, 2000.

²³ Ioan Marin Mălinaș, *op.cit.*, p.25.

²⁴ Robert Lee Wolff, *The Second Bulgarian Empire. Its origin an History to 1204*, în *SPECULUM*. vol. XXIV, nr.2, Cambridge, Massachusets, 1949, p.167-206.

²⁵ Ovidiu Pecican, *Troia, Veneția, Roma*, București, EuroPress Group, 2007, vol. I, p. 47.

²⁶ Vasile V. Muntean, *Bizantinologie*, II, Timișoara, Editura Învieirea, 2000, p. 26.

a lui Petru, în 1197²⁷ de către o partidă probizantină. A urmat la tron Ioniță Caloian (1197-1207), care în epoca Angelilor a fost un adversar redutabil al Bizanțului²⁸. De altfel bizantinii prin împăratul Mihail al III-lea au fost nevoiți să încheie un acord cu Ioniță Caloian, în anul 1201, prin care Bizanțul recunoștea formațiunea politică a româno-bulgarilor²⁹.

Când cruciații occidentali băteau la zidurile Constantinopolului, în timpul celei de-a patra cruciade, Ioniță Caloian nu a ezitat să-și ofere serviciile cavalerilor occidentali împotriva Bizanțului. Ioniță Caloian va trimite o ambasadă cavalerilor occidentali în vederea închegării unei alianțe împotriva Constantinopolului, în schimbul recunoașterii legitimității Imperiului româno-bulgar pe care îl conducea. Ioniță se angaja să fie vasalul latinilor și să le ofere un ajutor militar consistent ce însuma aproximativ 100.000 de ostași³⁰. Robert de Clari în **Cronica** sa dedicată celei de-a patra cruciade prezintă în următorii termeni intervenția lui Ioniță Caloian pe lângă cavalerii latini: *„Pe când oastea franceză era așa de săracă precum v-am zis mai-nainte, și pe când își dregeau cu înverșunare corăbiile și mașinăriile pentru a da atacul, s-a întâmplat că Ioan Vlahul (Ioniță Caloian n.n) le-a trimis veste baronilor de seamă de la oaste că, dacă vroiau să-l încoroneze ca rege ca să fie domn al ținutului său, Vlahia, [va socoti că] ținutul lui și regatul lui de la ei le primea, și va veni în ajutorul lor să-i ajute să ia Constantinopolul, împreună cu o sută de mii de oșteni. Iară Vlahia este un ținut sub stăpânirea împăratului (din Constantinopol n.n); și acest Ioan era un slujbaș de-al împăratului, care păzea o herghelie a împăratului; așa că dacă împăratul cerea șaizeci de cai ori o sută, acesta Ioan i-i trimitea, și venea la curte în fiecare an pân-a nu se strica cu cei de la curte. Așa că într-o zi a venit și un scopit, unul din ușarii împăratului, i-a făcut o ocară, căci l-a lovit cu o curea peste față, pricină pentru care tare a fost obidit. Și din pricina ocării ce i s-a făcut, Ioan a plecat înciudat de la curte și s-a întors în Vlahia. Iară Vlahia este un*

²⁷Nicolae Șerban Tanașoca, **Bizanțul și românii**, București, Editura Fundației PRO, 2003, p. 91.

²⁸A.A. Vasiliev, **History of the Byzantine Empire**, Madison, University of Wisconsin Press, 1952; Ediția românească: A.A. Vasiliev, **Istoria Imperiului bizantin**, traducere de Ionuț-Alexandru Tudorie, Vasile-Adrian Carabă, Sebastian-Laurențiu Nazăru, studiu introductiv de Ionuț-Alexandru Tudorie, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 483.

²⁹Vasile V. Muntean, **op.cit.**, p. 26.

³⁰Ovidiu Pecican, **op.cit.**, p. 47.

*ținut tare ferit, care este închis de munți din toate părțile, așa încât nu poți să intri ori să ieși de acolo decât numai printr-o trecătoare. Când a ajuns Ioan în Vlahia, atunci a început a se da bine pe lângă oamenii de seamă din Vlahia, ca unul care era bogat și care avea oarecare putere; și a prins a fâgădui și a dărui în stânga și în dreapta, până ce toți cei din țară i s-au supus, până ce a ajuns domnul lor. Când a ajuns domnul lor, s-a întors către cumani și atâta s-a străduit că, ce-a făcut, ce-a dres, a ajuns prietenul lor și erau gata cu toții să-l ajute și era ca și domnul lor. Iară Cumania este un ținut care se învecinează cu ținutul Vlahiei. (...) Pe acești cumani îi avea Ioan Vlahul de-ajutor și venea în fiecare an să prade ținutul împăratului, chiar până la Constantinopol, și împăratul nu avea atâta putere ca să se apere de ei. Când baronii din oaste a aflat ce le vestea Ioan Vlahul, au spus că vor chibzui; și, după ce au chibzuit, proastă hotărâre au luat că au răspuns că puțin le pasă lor de el ori de ajutorul lui și să aplece că îl vor asupra și-i vor face rău de v-or putea; mai apoi cu vârf și îndesat i-a pus el să plătească pentru vorbele acestea. Mare durere și mare prăpăd a fost! Iară după ce a dat greș cu ei, atunci și-a cerut coroana de la Roma și papa i-a trimis un cardinal să-l încoroneze. Și așa a fost încoronat rege”³¹. Despre Ioniță Caloian ne istorisește un alt izvor important al celei de a patra cruciade, care aparține lui Geoffroy de Villehardouin. Acesta în cronica sa dedicată cruciadei a patra vorbește despre puterea și bogăția lui Ioniță Caloian³². Despre Ioniță Caloian amintesc și unele din cronicile venețiene scrise de umaniștii venețieni în secolele următoare cruciadei a patra. Recent cercetătorul român Marin Șerban a publicat un studiu despre cronica umanistului venețian Paulus Rhamnusius (1532-1600) intitulată **De bello Constantinopolitano**³³, care face referire și la Statul Asăneștilor³⁴.*

³¹ Robert de Clari, **Cei care au cucerit Constantinopolul**, Ediție de Tatiana-Ana Fluieraru și Ovidiu Pecican, traducere de Tatiana-Ana Fluieraru, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2005, p. 119-122.

³² Geoffroy de Villehardouin, **Cucerirea Constantinopolului**, traducere și note de Tatiana Ana Fluieraru, ediție îngrijită și prefață de Ovidiu Pecican, Cluj, Editura Limes, 2002, p. 167.

³³ Manuscrisul scris în latină în secolul al XVI-lea (1573) se află la Biblioteca Nazionale Marciana din Veneția inventariat ca Lat. X 79 (=3077) sub titlul **Pauli Rhamnusii. De Alexii Isaaci filii Reductione et Bello Constantinopolitano Libri VI. Ecerpti ex Gallicis Commentariis Gottofredi Villarduini Eq. Franci Campaniae Marescalli**. Îl vom cita de acum înainte **De bello Constantinopolitano**.

Această cronică reprezintă traducerea în italiană a **Cronicii** lui Villehardouin cu privire la Cruciada a Patra, care a fost inițial tradusă de tatăl său Giovanni Battista Ramusio în latină, și împărțită apoi în șase cărți de către Paolo Ramusio în traducere italiană³⁵. În cartea a patra sunt prezentate confruntările dintre Ioniță Caloian și împăratul de la Niceea, Teodor I Lascaris, precum și bătălia de la Adrianopol din 1205. Ioniță Caloian apare în **Cronica** lui Ramusio ca un personaj care inspiră teamă sau spaimă. Această imagine este oarecum justificată dacă ținem cont că la acea vreme relațiile dintre apuseni și Asănești erau bazate exclusiv pe conflicte sângeroase, pe jafuri și răpiri. Astfel Ioniță este prezentat ca „dușmanul lui Dumnezeu și al oamenilor”³⁶, „turbulent”³⁷, „înșelător”³⁸ etc. Asemenea apelative cu privire la Ioniță Caloian lipsesc din cronica lui Villehardouin. Viziunea lui Ramusio se aseamănă cu cea a lui Nicetas Choniates. Deducem de aici faptul că Ioniță Caloian avea calități reale de războinic temut de dușmanii săi.

Un izvor cu totul deosebit în ce privește istoria Asăneștilor este **Historia** lui Nicetas Choniates³⁹. Valoarea **Istoriei** lui Nicetas Choniates ca izvor al poporului român a fost apreciată de mulți dintre istoricii noștri⁴⁰. În lucrarea sa istoricul bizantin prezintă amănunțit aspecte din răscoala Asăneștilor și întemeierea Imperiului româno-bulgar, punând în lumină rolul capital jucat în aceste evenimente de către români. Mărturiile lui sunt cu atât mai importante cu cât el a participat în mod direct la expedițiile militare din Balcani ale împăratului Isaac al II-lea Anghelos, în calitatea lui de secretar imperial. Cu privire la Ioniță Caloian istoricul bizantin ne oferă informații despre campania acestuia din anii 1201-1202 împotriva Imperiului bizantin în urma căreia acesta cucerește orașele Constanteia și Varna⁴¹.

³⁴ Marin Șerban, **A humanist vision regarding the Fourth Crusade and the State of the Assenides. The Chronicle of Paul Ramusio (Paulus Rhamnusius)**, în *ANNUARIO*, Istituto romeno di cultura e ricerca umanistica, anno 2 (2000), a cura di Șerban Marin, Ion Bulei, Venezia, 2000, p. 51-121.

³⁵ Biblioteca Nazionale Marciana, MSS. IT. 139 (=8324).

³⁶ **De Bello Constantinopolitano**, 213v.

³⁷ **Ibidem**, 92r.

³⁸ **Ibidem**, 210r.

³⁹ Lucrarea lui Choniates a fost tipărită sub titlul :*Nicetae Choniatae, Historia*, Bonn, 1835.

⁴⁰ Amintim aici pe Gheorge I. Brătianu, Nicolae Iorga, Alexandru Elian, Nicolae-Șerban Tanașoca, Stelian Brezeanu etc.

⁴¹ Nichita Choniates, **Despre Alexie Anghelos**, III, 7, cf **FHDR**, III, p.309-311.

Revenind la confruntările dintre latini și româno-bulgari trebuie să spunem că acestea se vor accentua pe măsura în care noii stăpâni ai Constantinopolului vor efectua primele expediții în provinciile Imperiului bizantin. Istoricul Ioan Aurel Pop remarca, într-o recentă lucrare, că devierea cruciadei a patra spre Constantinopol va genera alte „devieri”, care s-au extins pe teritorii vaste din Europa Răsăriteană⁴². Statul latin întemeiat în Bizanț va complica situația în Balcani. Cruciații latini reacționând insultător la propunerile amicale ale lui Caloian, pe care latinii nu-l puteau considera egalul împăratului latin, ci cel mult un sclav în raport cu stăpânul său, l-au amenințat pe Ioniță cu cucerirea teritoriului său și cu supunerea necondiționată⁴³. Bizantinologul A.A. Vasiliev arată că, după provocarea făcută țarului româno-bulgar, latinii au iritat în același timp populația greacă din Tracia și Macedonia, insultând credințele și riturile religioase ale grecilor⁴⁴. În această situație bizantinii vor duce tratative secrete cu regele Ioniță Caloian în vederea declanșării unei insurecții în Balcani împotriva latinilor. Se presupune că patriarhul de Constantinopol Ioan Kamaterus, care se afla la Curtea lui Caloian, a jucat un rol important în realizarea acestei alianțe⁴⁵. Insurecția româno-bulgară și bizantină, care a izbucnit în Balcani, i-a obligat pe cruciații latini să recheme în continentul european trupele trimise în Asia Mică pentru a lupta contra lui Teodor Lascaris. În bătălia de la Adrianopol din 15 aprilie 1205, Ioniță Caloian, sprijinit de cumani⁴⁶, le-a pricinuit cruciaților o înfrângere decisivă. Așadar în prima mare confruntare cu Imperiul latin ca și în cea dintâi încercare de putere cu Bizanțul, Statul Asăneștilor a fost sprijinit hotărâtor de forța cumană⁴⁷. În această bătălie a pierit floarea cavaleriei occidentale și împăratul Balduin însuși a fost luat prizonier de româno-bulgari⁴⁸. La scurt timp Balduin a fost executat.

⁴² Ioan Aurel Pop, **Din mâinile valahilor schismatici. Români și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)**, București, 2011, p.71.

⁴³ Nicetas Choniates, **Historia** (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae), 808-809.

⁴⁴ A.A. Vasiliev, *op.cit.*, p.483.

⁴⁵ Amănunte asupra acestei alianțe ne oferă istoricul bulgar V.N. Zlatarski, în lucrarea **The Greek-Bulgarian Alliance in Year 1204-1205**, apud A.A. Vasiliev, *op.cit.*, p. 483.

⁴⁶ În lupta de la Adrianopol Ioniță a avut și un important cotingent de cumani a căror rol a fost hotărâtor după cum ne informează cei doi cronicari apuseni, Villehardouin (160-162, 194) și Robert de Clari (105-106).

⁴⁷ Șerban Papacostea, **Români în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol**, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 20.

⁴⁸ A.A. Vasiliev, *op.cit.*, p. 483-484.

Dogele Veneției Enrico Dandolo cu armata rămasă s-a întors la Constantinopol, unde a și murit la scurt timp, fiind înmormântat cu solemnitate în biserica Sfânta Sofia. Imperiul latin se afla în grea cumpănă dar va fi salvat de Henric, fratele lui Balduin⁴⁹. Înfrângerea de la Adrianopol i-a pus pe cruciați într-o situație disperată. Pentru Imperiul latin era o lovitură care, chiar la începutul existenței sale politice, i-a compromis complet viitorul. Istoricul H. Gelzer considera că prin eșecul din fața Adrianopolului dominația francilor asupra Romaniei s-a sfârșit⁵⁰. A.A. Vasiliev și F.I. Uspenski consideră că soarta latinilor se afla în acel moment în mâinile româno-bulgarilor⁵¹. Bătălia de la Adrianopol a avut o mare importanță pentru țaratul lui Ioniță Caloian și pentru bizantinii din cadrul imperiului de la Niceea. Bizantinologul A.A. Vasiliev consideră că existau circumstanțele realizării idealului lui Ioniță Caloian de a întemeia în Balcani pe locul regatului latin un imperiu cu capitala în Constantinopol⁵². Ambițiosul vis al lui Ioniță Caloian nu s-a putut realiza pentru că în scurt timp acordul româno-bulgarilor cu bizantinii a fost denunțat de grecii care vedeau în împăratul de la Niceea un potențial eliberator al Constantinopolului de sub latini. Ioniță va porni un război nimicitor împotriva celor care se opuneau ascendenței sale, război căruia îi va cădea în cele din urmă chiar el victimă. Campania lui Caloian din Tracia și Macedonia s-a sfârșit pentru el cu asasinarea lui în timpul asediului Tesalonicului în anul 1207. Astfel țarul româno-bulgar Ioniță Caloian nu a reușit să profite de pe urma situației favorabile din urma victoriei de la Adrianopol⁵³. Bătălia de la Adrianopol a domolit dominația latinilor și a salvat Imperiul de la Niceea care a reușit să se reorganizeze și să-l proclame ca împărat pe Teodor Lascaris, care a fost încoronat ca împărat de patriarhul Mihail Autoreianos în 1208⁵⁴. Cu toate acestea Papa Inocențiu al III-lea va proclama esențială păstrarea

⁴⁹ **The Cambridge Medieval History**, Planned by J.B. Bury, edited by J.R. Tanner, C.W. Previte – Orton, Z.N. Brooke, VI, „Victory of the Papacy”, Cambridge at the University Press, 1936, p. 424.

⁵⁰ H. Gelzer, **Abriss der byzantinischen Kaisergeschichte**, Munchen, 1897, p. 1042, apud A. A. Vasiliev, *op.cit.*, p. 485.

⁵¹ F.I. Uspenski, **Second Bulgarian Kingdom**, p. 250 (în limba rusă), apud A.A. Vasiliev, *op.cit.*, p. 484.

⁵² A.A. Vasiliev, *op.cit.*, p. 484-485.

⁵³ *Ibidem*, p. 485.

⁵⁴ *Ibidem*.

Constantinopolului în mâinile latinilor, în vederea realizării cruciadei care viza eliberarea Ierusalimului. Papa Inocențiu îndemna în luna mai a anului 1205, atât pe clericii cât și pe laicii Bisericii romane din Franța, să contribuie la consolidarea puterii latinilor în Constantinopol⁵⁵. Observăm că încă de la începutul existenței sale Imperiul latin a fost serios amenințat cu dispariția din cauza conflictului cu Statul Asăneștilor, care se străduia să recupereze din mâinile latinilor teritoriile pierdute de Imperiul bizantin⁵⁶. Moartea lui Ioniță Caloian în fața Tesalonicului pe care îl asedia nu a pus capăt amenințării venite din partea româno-cumano-bulgară pentru Imperiul latin.

Ioniță Caloian între Noua și Vechea Romă

Înțelegerea dintre bizantini și Imperiul Asăneștilor din anii 1201-1202 prin care bizantinii recunoșteau existența dinastiei Asanide, a fost zdruncinată prin apariția latinilor la Constantinopol. Ioniță Caloian a încercat să se adapteze noului context politico-militar îndreptându-și armata spre Constantinopol, după convorbirile infructuoase cu latinii. La urcarea sa pe tron Ioniță se proclamă „*imperator Bulgarorum et Blachorum*” și se adresează Bizanțului pentru recunoașterea acestui titlu. Pentru că Constantinopolul îi refuză cererea se adresează Romei, care prin papa Inocențiu al III-lea, în urma unei corespondențe pe durata a mai multor ani cu Ioniță, îi va refuza titlul de „*imperator*”, dar îi va recunoaște titulatura de „*rex Bulgarorum et Blachorum*”, după ce Ioniță va accepta unirea religioasă cu Roma⁵⁷. Solicitați de populația Adrianopolului răzvrătită împotriva asupririi venețiene, românii și bulgarii lui Ioniță Caloian, sprijiniți de aproximativ 14.000 de cumani, au început lupta cu cruciații latini ai lui Balduin I pe care i-au biruit la 14 aprilie 1205 însuși împăratul căzând în mâinile lui Ioniță Caloian⁵⁸.

Odată cu urcarea lui Ioniță pe tronul de la Târnovo, în 1197, situația politică pe plan extern a statului româno-bulgar se schimbă în mod substanțial, cel mai tânăr dintre asănești remarcându-se prin

⁵⁵ A. Luchaire, **Inocent III: La Question d' Orient**, Paris, 1907, p. 169. A se vedea și Scrisoarea lui Inocențiu al III-lea adresată clericilor francezi în Migne, PL. CCXVII, col. 292-294.

⁵⁶ Șerban Papacostea, **Românii în secolul al XIII-lea...**, p. 18.

⁵⁷ Stelian Brezeanu, **Imperiu universal și monarhie națională...**, p. 35.

⁵⁸ Vasile V. Muntean, **op.cit.**, p. 41.

calitățile sale de mare strateg, în războaiele pe care le-a purtat împotriva bizantinilor sau a cavalerilor latini, dovedindu-se un excelent conducător politic și un abil diplomat. Încă de la începutul domniei sale Ioniță și-a dat seama că împăratul Bizanțului Alexios al III-lea nu i-ar recunoaște deplina independență a noului stat, așa că s-a adresat scaunului papal, cerând recunoașterea sa ca împărat al românilor și bulgarilor în schimbul unirii cu Biserica Romei⁵⁹. Tratatивele cu Papalitatea au durat mai mulți ani așa încât Ioniță a fost încoronat abia după cucerirea Constantinopolului de către cavalerii cruciadei a patra. În corespondența dintre Inocențiu al III-lea și Ioniță Caloian s-a vorbit și s-a adus ca argument al acceptării unirii religioase cu Roma originea romană a românilor: „*Nos autem audito, quod de nobili urbis Rome prosapia progenitores tui originem traxerint et tu ab eis et sanguinis generositatem contraxeris et sincere devotionis affectum, quem ad apostolicam sedem geris quasi hereditario iure, iam pridem te proposuimus litteris et nuntiis visitare*”⁶⁰. În istoriografia românească Samuil Micu este cel dintâi istoric care pune în valoare importanța corespondenței dintre papa Inocențiu al III-lea și Ioniță Caloian în ce privește ideea romanității românilor⁶¹. Papalitatea prin Inocențiu al III-lea recunoaște și consfințește împărăția românilor și a bulgarilor în 1204, în urma acceptării unirii religioase cu Roma⁶², dar, așa cum am arătat, numai ca *regat* al acestora. Aceasta pentru a stăvili pretențiile imperiale și expansioniste ale suveranului de la Târnovo⁶³. Ioniță Caloian a fost încoronat la 8 noiembrie 1204, cu diadema regală trimisă de papa Inocențiu al III-lea. Cu această ocazie Ioniță primește și dreptul de a bate monedă proprie⁶⁴.

Ioniță Caloian (1197-1207) va încerca, alături de ierarhul Vasile I

⁵⁹ Octavian Iliescu, **Dreptul monetar în statul vlaho-bulgar al primilor Asănești (1187-1218)**, în vol. **Răscoala și Statul Asăneștilor**, București, 1989, p. 110.

⁶⁰ Migne P.L., CCXIV, col 825-826: „Noi însă, auzind că înaintașii tăi își trăgeau originea din nobilul neam al Romei și tu ai moștenit de la ei atât noblețea sângelui cât și sentimentul devotamentului sincer pe care-l porți față de Scaunul Apostolic, așa zicând cu drept de moștenire, de mult ne-am propus să te cercetăm prin scrisoare și trimiși”.

⁶¹ Samuil Micu, **Scurtă cunoștință a istoriei românilor**, București, 1963, p. 106-108.

⁶² A se vedea textul Hrisovului sau al Manifestului de unire trimis de Ioniță Caloian papei Inocențiu al III-lea. Hrisovul în lucrarea lui Ioan Marin Mălinaș **Regestre și Registre...**, p. 133-136.

⁶³ Nicolae Șerban Tanașoca, **Bizanțul și românii...**, p. 92.

⁶⁴ Octavian Iliescu, **art.cit.**, p. 110.

(1186-1232), să depună eforturi pentru a crea un cadru politic și bisericesc internațional care să justifice dreptul la existență și recunoaștere internațională a Statului Asăneștilor⁶⁵ atât din partea puterilor politice cât și din partea Papalității⁶⁶. Corespondența între Ioniță Caloian și Papalitate s-a derulat pe o perioadă de cinci ani (1200-1205). Între 1197-1199 au avut loc trei încercări fără succes ale împăratului Ioniță Caloian de a trimite soli la papii Celestin al III-lea (1191-1198) și Inocențiu al III-lea (1198-1216)⁶⁷. Așa cum am arătat din decembrie 1199/ianuarie 1200 avem prima scrisoare a papei către Ioniță Caloian și trimiterea celui dintâi legat pontifical la Târnovo, în persoana grecului Dominic de Brindisi⁶⁸. În vara anului 1200 Ioniță Caloian răspunde papei și confirmă venirea lui Dominic și explică întârzierea cu care răspunde Scaunului Apostolic. În schimbul supunerii bisericești față de Roma Ioniță cere papei coroana de împărat⁶⁹.

Trebuie să menționăm faptul că Ioniță Caloian a avut de înfruntat în încercarea lui de a se apropia de Roma ostilitatea Regatului Ungariei, a dogelui Venetiei, a bizantinilor și nu în ultimul rând a Imperiului latin de Constantinopol. În 27 noiembrie 1202 papa îi comunică lui Ioniță Caloian și lui Vasile I decizia de a trimite la Târnovo pe cel de-al doilea legat în persoana călugărului cistercian Ioan de Casamari. Papa a încercat să-și impună punctul său de vedere privitor la latinizarea Bisericii româno-bulgare, acțiune care urma să înceapă prin interzicerea hirotoniilor în ritul ortodox. Legatul papal Ioan de Casamari trebuia să rezolve acest lucru în sensul că episcopii din Regatul Ungariei să preia sarcina administrării tuturor hirotoniilor în diacon, preot și arhieru din eparhiile de pe cuprinsul Imperiului Asăneștilor⁷⁰. Tot în anul 1202 papa îi cere lui Vasile I să recunoască primatul Scaunului Apostolic al Romei

⁶⁵ Sever Dumitrașcu, **Petru și Asan**, în volumul **Români de peste hotare**, Oradea, Editura „Cele Trei Crișuri”, 1994, p. 47.

⁶⁶ Efortul lui Ioniță Caloian și Vasile în vederea recunoașterii statului Asăneștilor de către Papalitate a fost redat într-o expunere amănunțită de către istoricul român Ioan Marin Mălinaș în lucrarea **Regeste și Registre de la Constantinopol și Roma, din prima jumătate a sec. al XIII-lea, privitoare la primatul Vasile I și la împăratul Ioniță Caloian, din Târnovo**, Oradea, 2000, 264 p.

⁶⁷ Ioan Marin Mălinaș, *op.cit.*, p. 29.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 30.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 31.

în fața legatului papal Ioan de Casamari⁷¹.

În vara anului 1203 are loc schimbul de solii dintre Roma și Târnovo, respectiv solia papei Inocențiu III și cea a regelui Ioniță Caloian. În timp ce Vasile I, împreună cu preotul Constantin, încearcă să treacă prin portul Durazzo⁷², în Albania, spre Roma, în același timp de la Roma spre Târnovo era pe drum prin Regatul Ungariei legatul papal Ioan de Casamari⁷³. Ioniță Caloian în scrisoarea pe care Vasile I intenționa să o ducă la Roma, cere Papei cărja de Patriarh pentru fidelul său ierarh Vasile I. Cu un an înainte Ioniță Caloian a cerut Papei numai coroana imperială pentru sine⁷⁴. În septembrie 1203 va fi semnat de către Ioniță hrisovul de unire cu Biserica Romei, iar în 25 februarie 1204 papa Inocențiu III l-a numit pe Ioniță Caloian rege al Bulgarilor și Vlahilor, încoronarea urmând să aibă loc la Târnovo în data de 8 noiembrie 1204⁷⁵. Tot începând cu luna februarie 1204 papa îl numește pe Vasile I primat al Bulgarilor și Vlahilor, întronizarea urmând să aibă loc pe 7 noiembrie 1204⁷⁶. După întronizarea sa Vasile I îl va încorona rege al Bulgariei și Vlahiei pe Ioniță Caloian în 8 noiembrie 1204 conform rânduielii ortodoxe primind din partea cardinalului Leon coroana trimisă de papă⁷⁷. În ce privește conceptul eclesiologic al lui Inocențiu III trebuie să spunem că acesta considera Biserica Romei, identificată cu Petru și cu urmașii lui, ca „*mater omnium ecclesiarum*”, iar „*cathedra Petri*” o considera izvorul întregului drept bisericesc. Conform acestor teze el ridică Biserica Romană deasupra întregii creștinătăți. Altfel spus Inocențiu III subordona întreaga creștinătate Bisericii Romane. Deciziile Conciliului Lateran IV din 1215, sunt o expresie clară a conceptului său eclesiologic și despre primat. Mergând pe această linie de identificare a întregii creștinătăți cu Biserica Romană, se poate explica și decizia acestuia de creare a unui sistem propriu roman. Istoricul român catolic Ioan Marin Mălinaș considera că: „*Pentarhia necanonică și privată a lui*

⁷¹ **Ibidem**.

⁷² Bizantinii și venețienii au încercat să-l împiedice pe Vasile I să ajungă la Roma încercând să-l arunce în mare. Acesta însă a reușit să scape din capcană.

⁷³ Ioan Marin Mălinaș, **op.cit.**, p. 32.

⁷⁴ **Ibidem**.

⁷⁵ **Ibidem**, p. 33.

⁷⁶ Cardinalul Leon, trimisul papei, l-a uns cu Sfântul Mir la întronizare pe Vasile I primind și un pallium nou de această ocazie.

⁷⁷ Ioan Marin Mălinaș, **op.cit.**, p.34.

*Inocențiu III a durat totuși, mai bine de șapte secole, până în anul 1964, când a fost suprimată de către papa Paul al VI-lea, menținându-și în mod neîntrerupt șirul de patriarhi titulari de rit latin: Papa, adică episcopul Romei, după care urma Constantinopolul, Alexandria, Antiohia și Ierusalim*⁷⁸. Acești „patriarhi” din pentarhia privată de rit latin, creație a lui Inocențiu al III-lea, după 1261 și în secolele ce au urmat, în realitate, nu erau decât episcopi sau arhierii titulari și simpli funcționari în Curia Romană⁷⁹. Dacă comparăm atitudinea lui Inocențiu față de bizantini cu cea manifestată față de româno-bulgari observăm că față de cei din urmă s-a arătat mai tolerant sau îngăduitor. Deși Inocențiu al III-lea avea față de Biserica Ortodoxă o atitudine intolerantă, încercând latinizarea creștinilor din Constantinopol, totuși în problema româno-bulgară a avut o atitudine îngăduitoare și tolerantă în vederea atingerii idealului de supunere bisericească. Papa spera ca prin această unire să redobândească și Illirycul luat de bizantini în 733. Papa spera de asemenea ca mai apoi să impună în Biserica româno-bulgarilor și ritul latin⁸⁰. Papa Inocențiu III îi va cere lui Ioniță să-l elibereze din captivitate pe Balduin I⁸¹, dar Ioniță îi răspunde papei că este imposibil pentru că Balduin a murit între timp. Victoriile lui Ioniță Caloian în Tracia au dus la încheierea unor relații diplomatice între Imperiul de Niceea și Henric, împăratul latin de Constantinopol. Această alianță va zădărnici planul lui Ioniță de a pune mâna pe Constantinopol. În 1205-1206 Ioniță cucerește orașul Filipopole și îi pedepsește aspru pe locuitori pentru că s-au pus sub autoritatea lui Alexie Aspietes, ex-gubernator al orașului Serrai⁸².

În primăvara anului 1207 în înțelegere cu Teodor al Niceei, Ioniță a reînceput expediția contra Adrianopolului. În toamna anului 1207 va ajunge sub zidurile Tesalonicului, dar este asasinat, probabil de complotiștii nepoatei de soră, la 8 octombrie.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 72-73.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 73.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 73-74.

⁸¹ Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea...*, p. 24.

⁸² Vasile V. Muntean, *op.cit.*, p. 41.